

СТАН ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність теми дослідження. Звісно, що концентрованим виразом економічних цілей країни є підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Наближення до лідерів світової економіки, вихід на передові рубежі (у цілому або за рядом позицій), потребують виробку та реалізацію у світі, в окремих країнах та їх конкретних областях чіткої стратегії — стратегії випереджуючого розвитку, нарощування економічного й науково-технічного потенціалу, структурної перебудови економіки відповідно перспективним напрямкам, створення сприятливих умов для вітчизняного товаровиробника та його розумного захисту від зовнішньої конкуренції тощо.

Вагомими конкурентними перевагами України при цьому можуть і повинні стати високий освітянський і науковий потенціал, що ще залишаються такими в країні, укорінена в суспільстві орієнтація на отримання і підвищення рівня освіти і на творчий пошук.

XXI ст. робить освіту й науку найпріоритетнішими сферами, що продукують нові знання й освіту, олюднюють знання і забезпечують індивідуальний розвиток людини, підвищення її добробуту. Важливу роль у рішенні проблеми надання знань, підготовки фахівця, який відповідає сучасним вимогам суспільства, сьогодні відіграє вищий навчальний заклад (ВНЗ).

Розуміючи значимість освітянської науки, в останні роки вітчизняні й зарубіжні науковці та практики приділяють значну увагу діяльності вищого навчального закладу як організації, діяльність якої покликана формувати випускника як творчої особистості, здатного використовувати здобуті знання для конкурентоспроможної діяльності в будь-якій сфері суспільного життя. Так, В.І. Ляшенко, І.В. Жихарєв, К.В. Павлов, Т.Ф. Бережна в рамках трьохстороннього договору про співробітництво між Белгородським університетом, Луганським національним університетом імені Тараса Шевченка та Інститутом економіки промисловості НАН України (м. Донецьк) розглянули питання трансформації науки в русійну продуктову силу, викрили сучасні тенденції і особливості становлення прогресивних нанотехнологічних розробок і досліджень і у світі, і на пострадянському просторі, оцінили й проаналізували перспективи формування пер-

спективного менеджменту їх впровадження [1]; В. Кремень присвятив свою працю питанням стратегії, реалізації та результатам освіти і науки в Україні, її інноваційним аспектам [2]; О.С. Попович дослідив проблеми в науково-технологічній та інноваційній політиці [3]; В.П. Александра вивчала перспективи фінансування знань [4]; І. Радіонова займалася порівнянням моделей економічного зростання з участю людського капіталу [5]; І.А. Жукович та Ю.О. Рижкова проаналізували ступінь забезпеченості моніторингу наукової та інноваційної діяльності [6]; А.А. Епіфанцев та С.Н. Козьменко видали навчальний посібник «Менеджмент для магистров», у якому розкрито поняття системи вищої освіти, як складової частини безперервного розвитку людини, методик викладання та методи фінансування у вищій школі, організаційні форми навчання у ВНЗ, основи педагогічного контролю знань, умінь і навичок студентів [7]; В. Швець присвятив свою статтю питанням впровадження положень Болонської конвенції в організацію обліково-аналітичної освіти в класичних університетах України і надав конкретні пропозиції щодо удосконалення підготовки кадрів з обліку і аудиту [8]; І. Кузнецова опікувалася підходами до визначення границь моніторингу [9]; В.М. Медведєва та Г.Г. Міщенко висвітили досвід науково-інформаційної діяльності та організації інформаційного бізнесу у сфері освіти [10]; інформацію про організацію навчання в бізнес-школах США і відгуки тих, хто одержав освіту в таких школах, оприлюднив на своїх сторінках журнал «Бізнес» [11].

З висвітленням проблем освіти ми зустрічаємося і при вивченні праць учених наших найближчих сусідів: Л.А. Захарчук розкрила сучасні економічні проблеми освітянських закладів в умовах становлення ринкової економіки й модернізації системи освіти Російської Федерації [12]; Л. Веревкін та Сафаралієв зосередили свою увагу на перспективах вузівської науки [13; 14], Н.М. Дмитрієв у своїх дослідженнях головну увагу звертав на дохідність освітянських послуг [15], К. Сонін, І. Хованська та М. Юдкевич досліджували досвід побудови, структуру, джерела фінансування та умови найму професорів у дослідницькому університеті [16], А. Петров висвітлив досвід

зв'язків технологічного інституту в напрямку підвищення конкурентоспроможності промисловості Росії [17], російські та білоруські науковці І.П. Цапенко та С.Б. Шапошник, В.В. Лабощий розглянули аспекти управління знаннями та інформаційно-комунікаційні технології в науці [16; 17] та інші.

Визнаючи важливість і значимість вкладу вчених в розвиток знань і освітньої науки в цілому, слід зазначити, що глобалізація освіти й освітніх знань в світовий простір та реформування господарського механізму в Україні, підвищення самостійності й посилення ролі регіонів у загальнодержавному господарському комплексі викликає потребу у вивченні нових макроекономічних показників, що застосовуються для оцінки місця країни в середовищі західних країн, регіональних аспектів розвитку освіти, дозволяє сформулювати основне завдання управління закладами вищої освіти області, як послідовне і стійке підвищення її конкурентоспроможності і регіону в області, і кожної її структурної складової — ВНЗ.

Актуальність освітньої діяльності й підтримка та нарощування наукового потенціалу — важливе завдання для Луганської області, воно стає наріжним в період подолання кризи в країні.

Поставлене завдання. Виходячи з актуальності проблеми, ставиться мета: дослідити макроекономічні показники, що застосовуються для оцінки місця країни в середовищі західних країн, вивчити стан та тенденції розвитку освітнього й наукового потенціалу в Луганській області, намітити можливі напрямки підвищення конкурентоспроможності ВНЗ Луганської області.

Результати дослідження. Проведене нами дослідження показало, що з макроекономічних показників, що застосовуються для оцінки місця країни в світі й середовищі західних країн, найбільш визнаними є Індекс рівня життя ($I_{р.ж.}$) [20, с. 17] та Індекс людського розвитку ($I_{л.р.}$) [21, с. 89; 5, с. 28]. Обидва індекси є інтегральними, вимірюються у відносних одиницях, вміщують складові, що прямо пов'язані зі станом та динамікою розвитку освіти в Україні.

Перший з них — $I_{р.ж.}$ — є результатом трьох співмножників: тривалості життя, скорегованого з урахуванням інвалідності й захворюваності ($I_{зд}$), рівня освіченості (I_o) та споживання (I_c), і записується за формулою:

$$I_{р.ж.} = I_{зд} \times I_c \times I_o \quad (1)$$

Стан $I_{р.ж.}$ Радою з вивчення продуктивних сил України рекомендовано визначати за формулою:

$$I_o = \frac{K_o}{K_n}, \quad (2)$$

У формулі I_o , K_o і K_n означають відповідно індекс освіченості, фактичний і нормативний коефіцієнт освіченості.

За рекомендаціями Ради з вивчення продуктивних сил коефіцієнт освіченості розраховується за формулою 3. При цьому нормативний коефіцієнт (K_n), прийнятий орієнтовано на підставі емпіричних даних, повинен складати 12 років [12, с. 17]:

$$K_o = \frac{B_0 t_0 \times B_1 t_1 \times B_{ПТУ} t_{ПТУ} \times B_{ТЕХН} t_{ТЕХН} \times B_{ВНЗ} t_{ВНЗ}}{t_9 + t_{11} + t_{ПТУ} + t_{ТЕХН} + t_{ВНЗ}} \quad (3)$$

У формулі прийняті позначення:

$B_9, B_{11}, B_{ПТУ}, B_{ТЕХН}, B_{ВНЗ}$ — кількість випускників відповідно 9, 11 класів, ПТУ, технікумів, ВНЗ у розрахунковому році;

$t_9, t_{11}, t_{ПТУ}, t_{ТЕХН}, t_{ВНЗ}$ — кількість років навчання, що приходить відповідно на кожний вид навчання, ($t_9 - 9$ клас, $t_{11} - 11$ клас; $t_{ПТУ} - 12$; $t_{ТЕХН} - 13,5$; $t_{ВНЗ} - 17,5$.)

Характеристика $I_{л.р.}$ в Україні та його складових подано в таблиці 1.

Серед складових $I_{р.ж.}$ найбільший зв'язок з об'єктом нашого дослідження — вищими навчальними закладами — має показник рівень освіченості населення.

Складові $I_{л.р.}$ та його стан в Україні подано в таблиці 1.

В складових $I_{л.р.}$ ми знаходимо ще один з показників, що також має відношення до об'єкта нашого дослідження. Цей показник — «грамотність та охоплення навчанням» [18, с. 90].

Перша частина цього показника «грамотність» вельми важлива в першу чергу для країн, що розвиваються, бо під грамотністю розуміється вміння читати і писати нескладні тексти населенням віком від 15 років і старше. Як свідчать дослідження вчених, у світі ще існують країни, де в середньому більше 27% населення, старшого за 15 років, безграмотне.

Україна — держава, у якій грамотність населення на початку ХХІ століття складала 0,996, тобто наближалася до 1 і лише 4% населення було не охоплено освітою (таблиця 1).

Друга частина показника — «охоплення навчанням» — характеризує стратегічний потенціал трудових ресурсів в країні, бо включає не тільки тих, хто навчається у вищій школі, а охоплює всю освіту, у тому числі й тих, хто навчається у ВНЗ I-IV рівнів акредитації. Алгоритм розрахунку показника «охоплення навчанням» такий:

Показники індексу людського розвитку в Україні ($I_{\text{ЛР}}$) та його складові
[складено автором за 21, с. 89 — 94; 22, с. 28]

	$I_{\text{ЛР}}$ — місце України серед 162 країн світу [21, 90] ¹	Складові ІЛР		
		$I_{\text{ж}}$, років ²	$I_{\text{в}}$, % ³	$I_{\text{р}}$
1969	нема даних	найвища тривалість життя 71,8	нема даних	нема даних
1970	«»	71,8	«»	«»
1979	«»	71,7	«»	«»
1980	«»	71,7	«»	«»
На кінець	«»	нема даних	«»	«»
1983–1984 роки	45	«»	«»	«»
1995 рік	54	найвища тривалість життя 66,9	76–78 %	«»
1996	80	66,9	«»	«»
1998	102	нема даних	«»	49,5% світового рівня
2001 рік	74	«»	99,6	96
2007 рік	78	«»	«»	«»

$$K_{\text{озопл. навчан.}} =$$

$$= \frac{\text{Кількість тих, хто навчається (незалежно від віку) в навчальних закладах I – IV рівнів освіти (початкової, середньої та вищої)}}{\text{чисельність в тих вікових груп, які мали бути охоплені цією освітою}} \quad (4)$$

За показником «охоплення навчанням» Україна в кінці ХХ ст. на 22 — 24%, як про свідчать дані таблиці 1, відставала від країн — членів ОЕСР, де цей показник становив 94%.

Виходячи з наявних даних, з деякою мірою ризику ми розрахували й проаналізували індекс освіченості в Луганській області (таблиця 2).

Освітній рівень населення, як про це свідчить розрахований нами індекс освіченості в Луганській області майже у двічі вищий за його нормативну величину. Чинники, що визначають його рівень, є потреби виробництва у кваліфікаційних кадрах, досягнутий рівень системи підготовки, перепідготовки й підвищення кадрів, спосіб життя, а функціональну залежність рівня освіти від цих факторів можна виразити таким чином: $O = f(K, K_k, O_{ж})$ [20, с. 20]. Ураховуючи виявлену вченими залежність між рівнем освіченості, попитом виробництва на кваліфіковані кадри, досягнутим рівнем розвитку системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів, способом життя населення, можна зробити висновок, що кризова ситуація в країні і, відповідно в Луганській

області, мала вплив і привела до перевищення нормативного рівня освіченості.

Щоб мати чітке уявлення про якісний стан вищої освіти сьогодні, нами розраховані показники, проведено аналіз та виявлені тенденції і проблеми розвитку у сфері вищих навчальних закладів. Джерелами досліджень стали статистичні показники діяльності ВНЗ у Луганській області [23]. Проведені дослідження показали, що в Луганській області створені належні умови для реалізації конституційних прав громадян України на отримання вищої освіти. В області вже склалася і діє стабільна інфраструктура ВНЗ. При створенні мережі вищих навчальних закладів враховувалася демографічна, етнічна, соціально-економічна ситуація та інфраструктура виробничої і невиробничої сфери, потреби ринку праці в областях.

В інфраструктурі вищої освіти Луганської області нараховується 39 ВНЗ: 29 ВНЗ I — II рівнів акредитації (технікуми, училища, коледжі) здійснюють підготовку молодших спеціалістів (за формами власності це 17 закладів державної власності, 11 закладів комунальної та 1 заклад приватної власності; 10 ВНЗ III—IV рівнів акредитації спрямовують свою діяльність на підготовку бакалаврів, спеціалістів та магістрів (в їх складі 8 закладів засновані на державній формі власності і 2 — на приватній формі власності).

¹ Місце країни в загальноосвітньому рейтингу визначається в порядку зменшення названих зведених показників.

² Показник визначається як очікуваний при народженні.

³ Показник, що застосовується для населення віком від 15 років і старше, передбачає читати й писати нескладні тексти.

Таблиця 2

Розрахунок індексу освіченості в Луганській області на початок 2008 — 2009 навчального року
[розраховано автором за 20, с. 17 — 18; 23, с. 9; 22, с. 69]

Показники		Кількість випускників за видами освіти, осіб					Разом
		середня		позначні учнівща	техніку- ми, колежі	вищі навчальні заклади	
		базова	загальна				
Випускники ($\sum L$, осіб)		26636,0	18800,0	591,0	5878,0	19391,0	71206
Кількість років на- вчання, ($\sum J$)	фактичне	9	11	12	13,5	17,5	63
	нормативне	12	12	12	12	12	60
$\sum V \times J$	фактичне	239724,0	206800,0	7092,0	79353,0	339042,5	872311,5
	нормативне	319632,0	225600,0	7092,0	78536,0	232692,0	855552,0
$K = \frac{\sum V \times J}{\sum J}$	фактичне						27426,4
	нормативне						14259,2
$I_s = \frac{K_s}{K_n}$							1,92

В області щорічно зростає кількість молодих людей, які хочуть набувати вищої освіти, тому не дивно, що, починаючи з 2000 р. до 2006 р., відбувався постійний приріст студентів, що були прийняті у ВНЗ, навчалися та випущені фахівцями відповідного напрямку (таблиця 3).

За статистичними даними в 2008 р. на навчання до ВНЗ прийнято 23,8 тис. осіб, в тому числі на денну форму навчання — 16,3 тис. осіб (без тих, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня) [23, с. 6]. Щорічний приріст контингенту студентів в області складав приблизно 6,5%. Для ВНЗ III—IV рівнів акредитації області це більше на 8%, а для ВНЗ I—II рівнів акредитації — на 5% порівняно з минулим роком.

У рейтингу областей країни за кількістю студентів на 10 тис. населення в цілому в Україні (при потенціалі 116 студентів) у Луганській області цей показник досяг 446 студентів і посідає 11 місце серед областей, що в 3,84 рази більше середнього показника в цілому в Україні [24, с. 77].

Контингент студентів в Луганській області в 2008 — 2009 р. складає в цілому 117,0 тис. осіб, у тому числі у ВНЗ I—II рівнів акредитації — 19,7 тис. осіб та у ВНЗ III—IV рівнів акредитації — 97,3 тис. осіб. З усього контингенту ВНЗ Луганської області 54,23% осіб навчається на денній формі.

Як свідчать дані, подані в таблиці 3, мережа ВНЗ Луганської області зазнала позитивної кількісної зміни: система ВНЗ стабілізувалася в кількісному складі, стала простежуватися тенденція до зниження потенціалу

ВНЗ I—II рівнів акредитації та до зростання потенціалу мережі ВНЗ III—IV рівнів акредитації. Слід вказати на стабільність набуття системою якості (за кількістю прийнятих студентів, тих, що навчаються та випущених фахівців і на першому, і на другому ступенях навчання), що не відрізняється стабільністю і розвивалася стрибкоподібно. Так, якщо кількість студентів, що навчається у ВНЗ в цілому, починаючи з 2000 — 2001 і, включаючи 2007 — 2008 навчальний рік, постійно нарощувалася, то вже, починаючи з 2008 — 2009 навчального року, контингент студентів, що навчався, порівняно з 2007 — 2008 роком зменшився в цілому у ВНЗ області на 6,3 тис. осіб, у тому числі: у ВНЗ I—II рівнів акредитації — на 5,8 тис. осіб, та у ВНЗ III—IV рівнів акредитації — на 0,5 тис. осіб.

Динаміка темпів змін контингенту, що навчався в період з 01.09.2001 до 30.06.08 р. у ВНЗ Луганської області, показано у трьох угрупованнях:

- всього осіб, що навчалися;
- осіб, що навчалися в ВНЗ I—II рівнів навчання;
- осіб, що навчалися в ВНЗ III—IV рівнів навчання.

Темпи зростання контингенту студентів на початок 2000 — 2001 — 2008 — 2009 навчальних років наведені на рис. 1.

Ще раніше за ВНЗ III—IV рівнів акредитації тенденція до зниження кількості студентів, що навчалася, прийнятих на навчання та випущених як фахівців, торкнулася ВНЗ I—II рівнів акредитації, бо, вже починаючи з 2005 — 2006 р., відбувається постійне скорочення обсягів їх контингенту. Такий стан не випадковий і пояс-

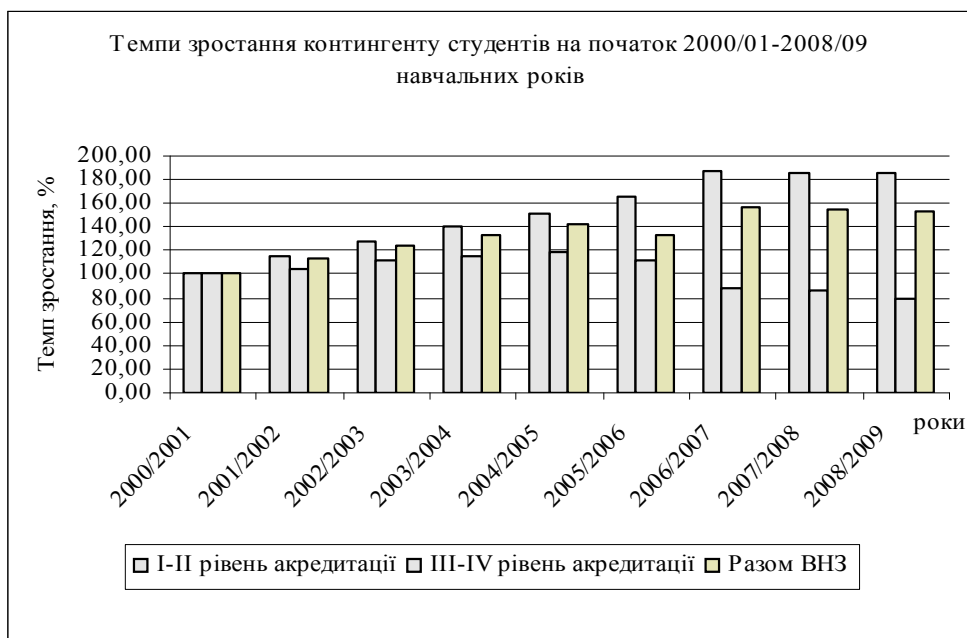

Рис. 1. Темпи зростання контингенту студентів на початок 2000 — 2001 — 2008 — 2009 навчальних років (складено автором за 23, с. 6)

нюється скороченням народжуваності серед населення області у передрозподковий період СРСР та у період становлення України як суверенної незалежної держави.

Проблема якості міститься в набутті нею масового характеру, що викликає появу різних ВНЗ і за своєю спрямованістю, і за науковим та навчальним потенціалом.

Інфраструктура вищої освіти в Луганській області, вагомість і навантаження на один ВНЗ подано в таблиці 4.

Найбільше навантаження за кількістю студентів, що навчалися на початок 2008 — 2009 року у ВНЗ Луганської області, становило в університетах. Воно не тільки випереджувало, а й перевищувало середнє навантаження в інших елементах системи вищої освіти у 4,25 разів. Ледь-ледь навантаження досягло в училищах (10%), в інститутах (23%), в технікумах (28%) і в коледжах (36%) середнього навантаження на один ВНЗ в Луганській області.

У мережі освіти Луганської області діють ВНЗ, засновані на різних формах власності, але, як показали проведені нами дослідження, рівень довіри до них різний. Мережа вищої освіти в Луганській області характеризується даними, що наведені в таблиці 5.

Співвідношення навантаження у ВНЗ I — II рівнів акредитації і III — IV рівнів акредитації складає 1 до 2, тобто воно вдвічі більше ніж у ВНЗ III — IV рівнів акредитації. Привертає увагу той факт, що при виборі форм отримання вищої освіти, населення надає перевагу найкрупнішим утворенням, до яких належать університети, створені на державній формі власності.

У них на 01.09.2008 р. навчалось 112,16 тис. студентів, а навантаження на один ВНЗ було найвище (4314 осіб в цілому в області, в тому числі у ВНЗ I — II рівнів акредитації — 901 особа, що навчається, у ВНЗ III — IV рівнів акредитації — 4314 осіб). Саме завдяки ВНЗ здійснюється кадрове підживлення науково-технічної діяльності в області.

Сьогодні офіційні статистичні дані не дають достатньо повної інформації, яка б дозволяла зробити обґрунтовані висновки про рівень якості освіти в області. Це є безумовною передумовою реорганізації у вищій рівень акредитації, появи нових ВНЗ, і за своєю організаційною формою, формою власності, спрямованістю, і за науковим та навчальним потенціалом.

Ураховуючи необхідність продовження тенденції укрупнення мережі ВНЗ I — II рівнів акредитації через інтеграцію по вертикалі, тобто включення їх до складу університетів, Міністерство освіти і науки України оперативно зреагувало на потреби часу і скоригувало у 2008 р. контингент, скоротивши при цьому набір на початковий цикл навчання у ВНЗ I — II рівнів акредитації і збільшивши прийом на навчання у ВНЗ III—IV рівнів акредитації.

Однак такий крок з боку Міністерства освіти і науки України не тільки поставить в складні умови ВНЗ III—IV рівнів акредитації, а й підвищить конкурентну боротьбу за абітурієнта (потенційного студента), а значить потребує від професорсько-викладацького складу закладів активізації роботи в напрямку посилення агітаційної роботи із залучення абітурієнтів до вступу до вузів,

Таблиця 4

Розподіл навантаження щодо окремих ВНЗ у Луганській області на початок 2008 — 2009 навчального року (розраховано автором за 23, с. 9)

Види закладів	Всього закладів, одиниць	Чисельність			Відхилення від середньої чисельності на 1 заклад	
		осіб, що навчаються	питома вага, %	середня на 1 заклад, осіб	абсолютне, осіб	відносне, частка
Усього	39	116976	100,0	2999		
у тому числі:						
технікуми	15	12529	10,71	835	-2164	0,28
училища	10	12529	2,49	291	-2708	0,10
коледжі	4	4308	3,68	1077	-1922	0,36
університети	6	94468	80,76	15744	12745	4,25
інститути	4	2761	2,36	690	-2309	0,23

Таблиця 5

Розподіл навантаження ВНЗ у Луганській області, заснованих на різних формах власності, на початок 2008 — 2009 навчального року (розраховано автором за 23, с. 8 — 9)

Види закладів	ВНЗ в області											
	I — II рівнів акредитації				III — IV рівнів акредитації				всього	у тому числі мають власність		
	всього	у тому числі мають власність			всього	у тому числі мають власність		державну		комунальну	приватну	
		державну	комунальну	приватну		державну	приватну					
Усього	29	17	10	1	10	9	1	39	26	11	2	
У них навчається студентів	19747	15318	4039	390	97229	96842	387	116976	112160	4039	777	
Середнє навантаження на один ВНЗ, осіб	1316	901	404	390	9723	10760	387	2999	4314	367	380	
Відхилення від середнього: осіб		-415	-912	-926		1037	-9336		1315	-2632	-2319	
%		68,47	30,70	29,64		110,67	3,98		143,85	12,24	12,67	

підвищенню якості підготовки майбутніх студентів, перегляду та зміни навчальних планів, перебудови навчального процесу відповідно до підвищення його якості.

Боротьба за підвищення конкурентоспроможності освіти в цілому і кожного ВНЗ в області привела до зміни якісного складу її мережі. Так, протягом ос-

танніх трьох років 5 ПТУ були реорганізовані у вищі технічні училища, Луганське ВПУ №16 реорганізовано в Луганський коледж технологій і дизайну та два професійних ліцеї стали структурними підрозділами ВНЗ III—IV рівнів акредитації. У 2009 — 2010 рр. планується продовжити процес підвищення конкурентоспроможності технічних училищ.

На наш погляд, політика реформування мережі вищої освіти, що проводиться в області, сприятиме ефективнішій реалізації системи ступеневої освіти, скороченню термінів навчання, зменшенню витрат на підготовку фахівців і взагалі забезпеченню галузей народногосподарського комплексу області фахівцями відповідного рівня — а значить, конкурентоспроможності ВНЗ області.

Подальше вивчення мережі ВНЗ області показало, що серед елементів освітньої інфраструктури головними стали університети. У шести університетах області близько 81% контингенту студентів набувають спеціальність за фахом, де середнє навантаження на 1 заклад становить (таблиця 4) 15744 студента, або в 5 разів більше середнього в області.

Лідери сучасного освітнього простору Луганської області національними університетами імені Тараса Шевченка та Володимира Даля запропоновані найкраща якість освіти, найширший спектр спеціальностей, створені найбільші перспективи кар'єрних шляхів. Сьогодні ВНЗ стають учасниками, а подекуди й лідерами, яким є Луганський національний університет імені Тараса Шевченка та інші, євроінтеграційного освітнього процесу. Міжнародна співпраця ВНЗ розвивається в напрямках втілення новітніх, визнаних у світовій освіті інформаційним технологіям, запровадження найдосконаліших методик навчання, формування компетентного викладацького складу з високим рівнем наукового потенціалу та педагогічної майстерності. І це повністю виправдано вирішенням питань матеріально-технічного забезпечення ВНЗ і загальною площею, і площами навчально-лабораторних підрозділів та наявними площами гуртожитків.

Крім того, існують і інші елементи мережі. Так, для сприяння соціальному захисту молоді, яка має певні фінансові труднощі, але хоче здобути вищу освіту з певних спеціальностей, потужна мережа освітніх закладів в Луганській області доповнюється факультетами, центрами, відділеннями, створеними у районах з недостатнім потенціалом вищої освіти. Вони відкриті у Краснодонському, Рубіжанському, Старобільському, Ровеньківському та інших районах Луганської області.

Не зважаючи на високий рівень розвитку університетів в області, є елементи системи вищої освіти, подальший розвиток яких викликає тривогу. І пер-

шими серед них постають училища, які входять до ВНЗ I — II рівнів акредитації. В області 10 училищ з чисельністю в них на початок 2008 — 2009 р. 2910 осіб. Середнє навантаження на один навчальний заклад (училище) становило 291 студентів, або в 10 разів менше навантажена на один ВНЗ (2999 студентів) в області, тобто обласному управлінню освіти слід виробити політику відносно розвитку ВНЗ, діяльність яких фінансуються за рахунок місцевого бюджету, звернувши особливу увагу на стан училищ в області.

Однак існування потужної мережі вищих навчальних закладів сьогодні не може успішно функціонувати через зміни в економічних умовах і, в першу чергу, диспропорцій між системою підготовки кадрів у вищій школі і сучасними потребами суспільства [2, с. 211].

Проведений аналіз чисельності студентів у вищих навчальних закладах на початок 2008 — 2009 навчального року за освітньо-кваліфікаційними рівнями та напрямками підготовки свідчить, що проблема диспропорцій між системою підготовки кадрів у вищій школі й сучасними потребами суспільства вже наблизилася й до Луганської області. Такий висновок підтверджується розрахунками, що розміщені в таблиці 5. Як видно з розрахунків, найбільшим попитом серед напрямків підготовки мають економіка й підприємництво (18,59% від усього контингенту ВНЗ на початок 2008 — 2009 навчального року); менеджмент (6,91% від усього контингенту ВНЗ на початок 2008 — 2009 навчального року); педагогічна освіта (6,52% від усього контингенту ВНЗ на початок 2008 — 2009 навчального року); право (5,83 від усього контингенту ВНЗ на початок 2008 — 2009 навчального року).

З майже 200 спеціальностей і спеціалізацій, за якими здійснюються підготовка спеціалістів в області, тільки чотири вищеназваних склали на початок 2008 — 2009 навчального року 37,86% від усього контингенту ВНЗ.

Постає питання: чи будуть конкурентоспроможними випускники ВНЗ області при такому стані, коли йдеться не просто про підготовку носія знань, визначаються шляхи формування творчої особистості, здатної використовувати здобуті знання у будь-якій сфері суспільного життя, тобто для інноваційного розвитку суспільства.

Виходячи з цього, наші розрахунки підтверджують, що в Луганській області, як і в цілому в країні, склалася тенденція, аналогічна загальній тенденції в країні — підготовка фахівців за цими напрямками перевищує попит на них з боку народногосподарського комплексу. На інші спеціальності і спеціалізації (196) нараховується 62,14% студентів, що навчались у ВНЗ області на початок 2008 — 2009 навчального року.

Перевищення підготовки фахівців над попитом, що існує з боку підприємств, організацій, закладів та

Чисельність студентів ВНЗ на початок 2008 — 2009 навчального року за напрямками підготовки фахівців (розраховано автором за джерелом 1, с. 18 — 30)

Напрямки підготовки	код	Всього	У тому числі за формами навчання					
			денна		вечірня		заочна	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%
Всього:		116976	64266	54,94	260	0,21	52450	44,85
1. Молодший спеціаліст	5							
з них:								
педагогічна освіта		1963	1256				707	
економіка і підприємництво		5143	3653				1490	
менеджмент		2145	1683				453	
право		1066	844				222	
Разом молодших спеціалістів		10318	7438				2882	27,93
2. Бакалавр	6							
з них:								
педагогічна освіта		4768	2549				2219	
економіка і підприємництво		13348	4684		149		8515	
менеджмент		4858	1798				3060	
право		4277	2265				2012	
Разом бакалаврів		27251	11296		149		15806	
3. Спеціаліст	7							
з них:								
педагогічна освіта		725	252				473	
економіка і підприємництво		2780	816		40		1924	
менеджмент		826	270				556	
право		1278	695				583	
Разом спеціалістів		5609	2033		40		3536	
4. Магістр	8							
з них:								
педагогічна освіта		174	83				91	
економіка і підприємництво		476	201				275	
менеджмент		257	135				122	
право		203	84				119	
Разом магістрів		1110	503				607	
Всього		44288	21268	18,18	189	0,16	22831	19,52
в тому числі:								
педагогічна освіта		7630	4140				3490	6,52
економіка і підприємництво		21747	9354	8,00	189	10,43	12204	18,59
менеджмент		8087	3886				4201	6,91
право		6824	3888				2936	5,83

інших організаційних форм призвело до перевиробництва окремих напрямків підготовки фахівців, а значить, неможливості їх працевлаштування. Нова науково-технічна революція, суть якої у створенні нанотехнологій, потребує не тільки нових за своєю суттєвістю компаній. Побудова таких компаній неможлива без інвестицій у великих розмірах, з одного боку, та бази знань і досвіду й інвестиційних фондів, з іншого. У таких умовах значно підвищується значення вищої

освіти, а її відповідність умовам, що склалися, розглядається, передусім, з позицій її ролі й місця у суспільстві, а також її взаємозв'язку зі сферою праці, з недержавними джерелами фінансування тощо.

Для здійснення навчальної діяльності студентів ВНЗ Луганської області застосовує різні джерела фінансування навчання студентів. Серед них кошти державного і місцевих бюджетів, центральних органів виконавчої влади, фізичних осіб України (таблиця 6).

Джерела та їх питома вага у фінансуванні навчання студентів на початок 2008 — 2009 навчального року у Луганській області (розраховано автором за 24, с. 15)

За рівнями акредитації	Навчалось за рахунок коштів, тис. осіб								
	всього, осіб	бюджетів				центральної влади, юридичних осіб		фізичних осіб	
		державного		місцевого		осіб	питома вага, %	осіб	питома вага, %
		осіб	питома вага, %	осіб	питома вага, %	осіб	питома вага, %	осіб	питома вага, %
I–II рівнів акредитації	19,8	8,6	43,4	2,7	13,6			8,5	43,0
III–IV рівнів акредитації	97,2	32,5	33,4			0,3	0,3	64,4	66,3
Разом:	117,0	41,1	35,1	2,7	2,3	0,3	0,3	72,9	63,3

Слід підкреслити, що серед джерел, що інвестуються на навчання за різними каналами, найбільш питому вагу складають кошти фізичних осіб. На початок 2008 — 2009 навчального року загальний контингент в області складав 117,0 тис. студентів, з яких 41,1 тис. осіб (35,1% загального контингенту студентів у ВНЗ області навчалися за рахунок фінансування з державного бюджету, в тому числі 8,6 тис. осіб загального контингенту і 32,5 тис. осіб у ВНЗ III — IV рівнів акредитації).

Кошти з місцевого бюджету область направляє тільки на фінансування навчання студентів ВНЗ I — II рівнів акредитації. Розмір цих коштів невеликий, вони складають лише 2,3% всіх джерел і направляються для підтримки проблемних районів з метою вирішення проблеми навчання за спеціальностями і спеціалізаціями, які не користуються в населення відпорним попитом, але конче потрібні для тієї місцевості. На початок 2008 — 2009 навчального року за рахунок місцевих бюджетів в області навчалось 2,7 тис. студентів, що складало 13,6% усіх осіб, які навчалися у ВНЗ I — II рівнів акредитації та 2,3% всього контингенту студентів ВНЗ області взагалі. За рахунок власних коштів в області навчалось 72,9% всього контингенту студентів, з них 43,0% відсотка контингенту студентів ВНЗ I—II рівнів акредитації і 66,3% контингенту студентів ВНЗ III — IV рівнів акредитації.

Пошук джерел фінансування навчання ознаменувався виходом ВНЗ області на світовий рівень. Тому в регіоні на початок 2008 — 2009 навчального року вже навчалось 2,8 тис. студентів, з них вперше в історії області 1 іноземний студент був зарахований на навчання у ВНЗ I — II рівнів акредитації. Зараз найбільші представництва в області мають Російська Федерація

(1,0 тис. осіб), Іран (0,8 тис. осіб), Китай (0,13 тис. осіб), Пакистан (0,1 тис. осіб) та інші країни.

В області надані можливості одержання вищої освіти дітям соціально незахищених сімей, обдарованій молоді. Для виділення такого контингенту ректорати ВНЗ до організації вступних іспитів не тільки пильно вивчають документи абітурієнтів, вони проводять з ними особисті бесіди. Так, за останні роки на навчання до ВНЗ області за рахунок державного бюджету було зараховано близько 700 пільговиків, серед яких діти-сироти, інваліди, ті, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи та біля 5 тис. осіб з сільської місцевості [24, с. 78].

Розуміння і спроби вирішення ситуації, що склалася на ринку праці в наш час, сприяли створенню маркетингових служб у всіх ВНЗ області. Для вивчення попиту ринку праці та допомоги випускникам у працевлаштуванні служби ВНЗ активно співпрацюють з обласними та місцевими органами працевлаштування та соціального захисту населення області. Однак діяльність освітянських маркетингових служб утрудняється через відсутність програм моніторингу ринку праці і прогнозування підготовки фахівців у ВНЗ області.

Дослідження дає підстави зробити висновок, що поодинокі зусилля з боку маркетингових служб для вирішення питання працевлаштування недостатньо. Необхідна розробка комплексної програми працевлаштування, створеної на базі співпраці галузевих управлінь обласної державної адміністрації, центрів зайнятості і соціального захисту населення, обласної спілки працедавців та узгодження її з обласною спілкою професійних організацій.

З метою працевлаштування випускників ВНЗ

області, підвищення якісного складу абітурієнтів освітянські органи освіти повинні уже сьогодні організувати перегляд навчальних планів в бік їх модернізації, щоб готувати людину, здатну до ефективної життєдіяльності у ХХІ столітті.

Висновки

1. Проведене дослідження показників макроекономічного рівня свідчить, і як показник «грамотність та охоплення навчанням», і показник «освіченість населення» дуже важливі для країни та її окремих регіонів: вони є складовими показників, якими визначається місце країни в світовому просторі, об'єднаній спільноті, регіону та області. Можна стверджувати, що в Україні є достатні резерви для підвищення $I_{лр}$, а значить, і рейтингу України в світовому просторі в цілому і на Заході.

2. У регіоні дуже високий рівень освіченості населення, особливо за педагогічним, економічним та юридичним напрямками підготовки.

3. Мережа освітянських ВНЗ в області потребує свого удосконалення в напрямку укрупнення: включення деяких ВНЗ I — II рівнів акредитації і відповідно до рівня їх розвитку і значущості в області до складу ВНЗ III — IV рівнів акредитації як відділень або структурних підрозділів. Реструктуризація освіти області дозволить, з одного боку, акумулювати бюджетні кошти за окремими напрямками розвитку освіти, а з іншого — більш раціонально вкладати їх в розвиток окремих ВНЗ.

4. Деякі з програм навчання за фахом, особливо в напрямку підготовки технічних кадрів, потребують їх трансформації в напрямку корегування щодо нових знань та технологій, які диктуються розвитком науки як важливої продуктової сили.

5. Для визначення попиту ринку праці області в кадрах вищої кваліфікації і приведення у відповідність до нього обсягу і структури підготовки фахівців розробити програму моніторингу ринку навчання в ВНЗ області у розрізі окремих напрямків підготовки.

6. Для забезпечення працевлаштування слід розробити комплексні програми, узгоджені з обласною спілкою професійних організацій. На нашу думку, у розробці програм працевлаштування повинні взяти участь галузеві управління обласної державної адміністрації, центрів зайнятості й соціального захисту населення, обласної спілки працевлаштувачів, керівники окремих підприємств, організацій та закладів та ВНЗ.

7. З метою підвищення соціального захисту громадян збільшити прийом до ВНЗ регіону громадян з прошарків населення з низькою платоспроможністю, тих, що постраждали внаслідок Чорнобиля, з вадами здоров'я, організувавши їх навчання за рахунок державного бюджету.

Література

1. **Большая** книга о малом наномире: монография / В. И. Ляшенко, И. В. Жихарев, К. В. Павлов, Т. Ф. Бережная. Национальный университет имени Тараса Шевченко. — Луганск : Альма-матер, 2008. — 531 с. 2. **Кремень В.** Освіта і наука в Україні — інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Кремень. — К. : Грамота, 2005. — 447 с. 3. **Попович О. С.** Науково-технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування та реалізації / О. С. Попович / під ред. Б. А.Каліцького. — К. : ФЕНІКС, 2005. — 226 с. 4. **Александрова В. П.** Перспективи фінансування знань / В. П. Александрова // Економіка і прогнозування. — 2004. — № 1. — С. 71 — 85. 5. **Радіонова І.** Економічне зростання з участю людського капіталу / І. Радіонова // Економіка України. — 2009. — № 1. — С. 19 — 30. 6. **Жукович І. А.** Інформаційне забезпечення моніторингу наукової та інноваційної діяльності / І. А. Жукович, Ю. О. Рижкова // Проблеми науки. — 2008. — № 8. — С. 2 — 8. 7. **Менеджмент** для магістрів. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / под ред. А. А. Епифанцева, С. Н. Козьменко. — Сумы : ИТД «Университетская книга», 2003. — 762 с. 8. **Швец В.** Болонский процесс и стратегия учетно-аналитического образования в классических университетах / В. Швец // Бухгалтерский учет и аудит. — 2008. — № 6. — С. 7 — 14. 9. **Кузнецова І.** Підходи до визначення границь моніторингу / І. Кузнецова // Проблеми науки. — 2008. — № 11. — С. 44 — 46. 10. **Медведева В. М.** Інформаційний бізнес у сфері освіти, культури і мистецтва / В. М. Медведева, Г. Г. Міщенко. — К., 2000. — 94 с. 11. **Образование.** Управление // Бизнес. — 2005. — № 48. — С. 69 — 75. 12. **Захарчук Л. А.** Экономика образовательного учреждения : учебн. пособ. / Л. А. Захарчук. — М. : ФОРУМ: ИНФРА-М, 2007. — 104 с. 13. **Веревкин Л. П.** Инновационная деятельность: исследовательские результаты. Производство, рынок / Л. П. Веревкин // Вестник российской академии наук. — 2003. — Т. 73. — № 2. — С. 170 — 175. 14. **Веревкин Л. П.** Есть ли перспективы у вузовской науки? / Л. П. Веревкин, Г. К. Сарафалиев // Вестник российской академии наук. — 2003. — Т. 73. — № 8. — С. 698 — 703. 15. **Дмитриев Н. М.** Образовательные услуги — высокодоходная отрасль экономики / Н. М. Дмитриев // Вестник российской академии наук. — 2003. — Т. 73. — № 2. — С. 104 — 109. 16. **Сонин К.** Построение исследовательского университета: структура финансирования и условия найма профессоров / К. Сонин, И. Хованская, М. Юдкевич // Вопр. экономики. — 2008. — №12. — С. 104 — 109. 17. **Петров А.** Технологический университет и кон-

курентоспособность промышленности / А. Петров. Режим доступа: http://www.eed.ru/sciense/s_8.html, май, 2005 г. 18. **Цапенко И. П.** Информационно-коммуникационные технологии в науке / И. П. Цапенко, С. Б. Шапошник // Вестник Российской академии наук. — 2006. — №10. — С. 927 — 973. 19. **Лабоцкий В. В.** Управление знаниями (технологии, методы и средства представления, извлечения и измерения знаний) / В. В. Лабоцкий. — Минск : Современ. шк., 2006. — 392 с. 20. **Миронова Т. Л.** Управління розвитком регіону: навч. посіб. / Т. Л. Миронова, А. Ф. Процай, С. Ю. Колодій. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 328 с. 21. **Базилевич В. Д.** Макроекономіка : підручник / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Л. О. Баластрик / за редакцією Б. Д. Базилевича. — 3-є вид., випр. — К. : Знання, 2006. — 323 с. 22. **Петровська І. О.** Фінанси (з елементами статистики фінансів) : навч. посіб. / І. О. Петровська, Д. В. Клиновий. — К. : ЦУЛ. — 2002. — 300 с. 23. **Основні показники діяльності вищих навчальних закладів у Луганській області : статистичний бюлетень / за ред. Т. П. Браги** — Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Луганській області. — Луганськ, 2008. — 55 с. 24. **Стратегія економічного та соціального розвитку Луганської області на період до 2015 року : проект / Луганська облдержадміністрація, Національний інститут стратегічних досліджень.** — Луганськ, 2008. — 164 с.

Іванчук О. А. Стан та напрямки розвитку вищої освіти в Луганській області: економічний аспект

Розглянуто макроекономічні показники, що застосовуються для оцінки місця країни в середовищі в країнах Західної Європи, вивчено стан та тенденції розвитку освітянського й наукового потенціалу в Луганській області та намічені можливі напрямки підвищення конкурентоспроможності ВНЗ в Луганській області.

Ключові слова: вища освіта, вищий науковий заклад, джерела фінансування, диспропорції, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, комплекс-

на програма працевлаштування конкурентна боротьба, освіта, макроекономічні показники освіти, мережа освіти, моніторинг ринку освіти, освітянський і науковий потенціал, реформування, освітянський простір, економічний аспект.

Іванчук О. А. Состояние и направление развития высшего образования в Луганской области: экономический аспект

Рассмотрены макроекономические показатели, применяющиеся для оценки места страны в системе стран Западной Европы, изучены состояние и тенденции развития образования и научного потенциала в Луганской области и намечены возможные направления повышения конкурентоспособности ВНЗ в Луганской области.

Ключевые слова: высшее образование, высшее научное заведение, источники финансирования, диспропорции, конкурентоспособность, конкурентные преимущества, комплексная программа трудоустройства конкурентная борьба, образование, макроекономические показатели образования, сеть образования, мониторинг рынка образования, просветительский и научный потенциал, реформирование, просветительское пространство, экономический аспект.

Ivanchuk O. Trends of higher education development in the Luhansk region: economic aspect

In the article the macroeconomical factors, which are used for evaluating the place of the country among the countries of Europe are considered. The condition and tendencies of the educational and scientific potential of Luhansk region are studied. Possible directions of rising the competitiveness of High Education Establishment in Luhansk region are outlined.

Key words: higher education, higher scientific establishment, sources, disproportion, competitiveness, competitive edges, complex program of employment, is competitive activity, education, macroeconomic indexes of education, network of education, monitoring of market of education, elucidative and scientific potential, reformation, elucidative space, economic aspect.